Lausunto

20.10.2021

Eduskunta
Tarkastusvaliokunta

Lausunto tarkastusvaliokunnalle 20.10.2021 klo 11.30 aiheesta K 3/2021 vp Hallituksen vuosikertomus 2020

Johdanto

Huoltovarmuuskeskuksen (HVK) tehtävät määritetään Laissa huoltovarmuuden turvaamisesta (18.12.1992/1390) sekä valtioneuvoston asetuksessa Huoltovarmuuskeskuksesta (25.6.2008/455). Lain huoltovarmuuden turvaamisesta 1390/1992 1 §:n mukaan huoltovarmuudella tarkoitetaan väestön toimeentulon, maan talouselämän ja maanpuolustuksen kannalta välttämättömän kriittisen tuotannon, palvelujen ja infrastruktuurin turvaamista vakavissa häiriötilanteissa ja poikkeusoloissa. Valtioneuvosto ohjaa huoltovarmuustoimintaa n. viiden vuoden välein annettavalla päätöksellä huoltovarmuudentavoitteista. Huoltovarmuus rakentuu lähtökohtaisesti elinkeinoelämän kanssa tehtävän yhteistoiminnan pohjalle, ja sitä toteutetaan merkittäviltä osiltaan HVK:n ylläpitämässä ja koordinoimassa verkostossa (Huoltovarmuusorganisaatio, HVO) sekä suoraan HVK:n tekemillä sopimuksilla yritysten kanssa.

Huoltovarmuuskeskuksen näkemys huoltovarmuutta koskevissa selvityksissä (VTV, TEM, HVN) esiin nousseista ongelmakohdista ja kehittämistarpeista

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus huoltovarmuudesta ja sen turvaamisesta covid-19-pandemian aikana kiinnittää huomiota huoltovarmuusrahaston rooliin ja sen taloudelliseen perustaan sekä HVK:n kykyyn toteuttaa hankintoja kriisitilanteessa, poolien rooliin ja vastuisiin sekä sopimusperusteisen varautumisen kehittämiseen yritysten osaamisen hyödyntämiseksi ja hankintojen valmistelussa, tilannekuvaprosessin käytäntöjen hyödyntämiseen myös normaalioloissa, sekä huoltovarmuusvelvoitteiden systemaattiseen huomioimiseen laajasti julkishallinnon ulkoistuksissa. HVK yhtyy kaikkiin tarkastuksen kehittämissuosituksiin ja huomioinut niitä omassa kehittämisprosessissaan.

Huoltovarmuusneuvoston vuoden 2020 tarkastelu koronakriisin vaikutuksista esittää johtopäätöksissään kehittämissuosituksia liittyen huoltovarmuuden päätöksenteko- ja ohjeistusmekanismien selkeyttämiseen, julkisen ja yksityisen sektorin yhteistoiminnan ja sopimusperusteisen varautumisen kehittämiseen, varastointitoimen tehostamiseen, ml. velvoitevarastointia koskevan lainsäädännön uudistamiseen, tilannekuvatoiminnan kehittämiseen, poolien roolien ja tehtävien tarkentamiseen, HVK:n poikkeusolojen roolin selkeyttämiseen, EU- ja pohjoismaiden tason varautumiskykyjen kehittämiseen, sekä lainsäädännöllisten huoltovarmuusratkaisujen harkitsemiseen. HVK yhtyy kaikkiin tarkastelun kehittämissuosituksiin ja huomioinut niitä omassa kehittämisprosessissaan.

Työ- ja elinkeinoministeriön tilaama ulkopuolinen selvitys Viljasta verkostoihin (TEM julkaisuja 2021:32) kiinnittää kehittämissuosituksissaan erityistä huomiota huoltovarmuuden ohjaukseen ja koordinointiin Valtioneuvoston tasolla, HVK:n ohjauksen ja toimintaprosessien terävöitymiseen, huoltovarmuusrahaston varainkäytön läpinäkyvyyteen, sekä huoltovarmuusorganisaation

poolitoiminnan ja kumppaniverkoston toiminnan kehittämiseen. Itse asiassa vain pieni osa selvityksen huomioista kohdistuvat HVK:n omaan toimintaan, ja mitä tulee koronakriisin aikaisiin tapahtumiin, selvitys tuo tervetullutta selvyyttä tapahtumien kulkuun. HVK yhtyy kaikkiin selvityksen kehittämissuosituksiin ja onkin huomioinut niitä omassa strategiaprosessissaan. Erikseen raportissa esiin nostetut vaihtoehtoiset tavat organisoida huoltovarmuutta Suomessa HVK katsoo olevan hyvä lisä yleiseen keskusteluun, mutta ei pidä esitettyjä malleja sellaisinaan suositeltavina tai toteuttamiskelpoisina.

Huoltovarmuuskeskuksen ja koko huoltovarmuusorganisaation toiminta covid-19-pandemian aikana: mitkä asiat toimivat, missä havaittiin parannettavaa.

COVID-19 -pandemia ja sen moninaiset seurannaisvaikutukset – eli koronakriisi – on tuottanut poikkeuksellisia shokkeja monien aiemmin itsestään selviksi koettujen arkipäiväisten toimintojen jatkuvuudelle. Koronakriisi on asettanut suomalaisen huoltovarmuustoiminnan ensimmäistä kertaa sotien jälkeisen historiansa aikana todelliseen käytännön testiin.

Koronakriisi haastoi erityisesti *terveydenhuollon huoltovarmuuden* liittyen materiaaliseen varautumiseen. Terveydenhuollon toimijoiden heikon oman materiaalisen varautumisen johdosta Huoltovarmuuskeskukselle määrättiin tilanteen alkuvaiheessa erityistehtävänä suojainhankintojen sekä lääkinnällisten laitteiden ja tarvikkeiden kansallinen keskitetty hankinta terveydenhuollon toimijoiden toteuttaman oman hankinnan tueksi. Tätä tehtävää Huoltovarmuuskeskus lähti toteuttamaan uutena erityistehtävänä erittäin vaikeassa markkinatilanteessa ilman riittäviä hankintakanavia tai aikaisempaa kokemusta. Huoltovarmuuskeskuksen operatiivinen toiminta kriisiytyi kevään 2020 suojainhankintaepäselvyyksien seurauksena, mikä aiheutti huoltovarmuustoiminnalle ja HVK:lle merkittävää mainehaittaa. Kevään 2020 aikana Huoltovarmuuskeskus perusti uuden tilapäisen suojainhankintayksikön, johon hankittiin myös ulkopuolisista osaamista terveydenhuollon, logistiikan sekä hankinnan toimijoilta. Suojainhankintayksikön perustamisen jälkeen normaalista poikkeava hankintatoiminta kyettiin nopeasti saamaan tarkoituksenmukaiseksi sekä toimivaksi. Erilaisia suojavarusteita on hankittu terveydenhuollon käyttöön yli miljardi kappaletta (2020 aikana). Yhdessä TEM:n kanssa HVK on myös tukenut kotimaisen suojavarustetuotannon käynnistymistä

Matkustaja-autolauttojen liikenne uhkasi kriisin alkaessa maaliskuussa laajamittaisesti pysähtyä. Tämä olisi vaikuttanut hyvin vakavasti yli 50 % Suomen kumipyörärahdin toimintaan ja sitä kautta laajalti koko yhteiskuntaan ja sen huoltovarmuuteen. Huoltovarmuuskeskus asetti 19.3.-18.6.2020 väliselle ajalle poikkeusmenettelyllä kahdeksalle laivareitille julkisen palvelun velvoitteen, millä turvattiin reittiliikenteen ja rekkarahtiliikenteen ruuhkautumaton ja katkeamaton jatkuminen. Tämä tilanne on erinomainen esimerkki Huoltovarmuusrahaston antamasta mahdollisuudesta reagoida joustavasti ja ketterästi akuutteihin rahoitustarpeisiin.

Tilannekuvan kokoaminen ja jakaminen kriisin huoltovarmuusvaikutuksista aloitettiin heti koronakriisin alussa yhteistyössä elinkeinoelämän (pooliorganisaation) kanssa. Koronan huoltovarmuusvaikutuksien seuraamiseksi toteutettiin tiivis ja kattava tilanneseuranta, johon sitoutettiin poolit, keskeiset yritykset sekä viranomaiset. Tilanneseurannassa tuotettiin 2-3 kertaa viikossa analyysi, joka jaettiin sekä toimialoille että viranomaisille. Tämän lisäksi tuotettiin kerran viikossa katsaus koronakriisin vaikutuksista kansainvälisiin arvoketjuihin, EU:n sisämarkkinoille ja vapaalle liikkuvuudelle, sekä muista koronan aiheuttamista kansainvälisistä ilmiöistä.

Muita huomioita

Suomalaista huoltovarmuustoimintaa on luontevaa kehittää ja uudistaa nykyisten vahvuuksien pohjalle. *Huoltovarmuuskeskuksen uusi strategia* kaudelle 2021-2023 keskittyy parhaillaan uudistamaan varmuusvarastointijärjestelmää ja tehostamaan yritysyhteistyötä mm. kehittämällä pooli-toimintaa ja solmimalla erityisiä kumppanuuksia huoltovarmuuskriittisten yritysten kanssa. Lisäksi panostetaan huoltovarmuuteen kohdistuvien uhkien ja riskien tarkempaan tunnistamiseen ja ennakointiin. Työssä tunnistettiin HVK:n vahvuuksia ja heikkouksia, ml. koronakriisin yhteydessä tunnistettuja haasteita, HVK:n rooli, sille kuuluvat tehtävät ja strategiset tavoitteet sekä keinoja tavoitteiden toteuttamiseksi ja niiden edellyttämiä kriittisiä kyvykkyyksiä. Uudistetun strategian *jalkauttamissuunnitelmassa* on tunnistettu yhteensä 12 kehittämiskokonaisuutta, joista erityisesti tilannekuva-, ennakointi- ja analyysitoiminnan kehittäminen, varastointijärjestelmän kehittäminen sekä pooli- ja sidosryhmäyhteistyön kehittäminen ovat toiminnan painopisteitä.

Kansallinen varautuminen on arvaamattomassa kansainvälisessä toimintaympäristössä, energiamurroksen keskellä olevassa ja digitaalisuuteen nojaavassa yhteiskunnassa uudenlainen taitolaji. Kehittyvällä huoltovarmuustoiminnalla parannetaan suomalaisen yhteiskunnan kriisinsietokykyä myös tulevaisuuden uhkia ja kriisitilanteita silmällä pitäen.

Liitteet: 1. Huoltovarmuuskeskuksen uudistettu strategia vuosille 2021-2023